

Ὁ δὲ Πιλάτος «Τί οὖν ποιήσω;». Ὁ λαὸς «Σταυρωθήτω». Καὶ αἰτήσας ὁ Πιλάτος «Τί γὰρ κακὸν ἐποίησεν;». Ὁ λαὸς «Ἄρον, ἄρον, σταύρωσον». Καὶ αἰτήσας ὁ Πιλάτος ὕδωρ, ἃς νίψηται λέγων «Ἄθῶός εἰμι». Καὶ ὁ λαὸς «Τὸ αἷμα αὐτοῦ», καὶ εὐθὺς ἃς ἀπολύσῃ τὸν Βαραβδᾶν καὶ ἃς παραδώσῃ τὸν Ἰησοῦν ἵνα σταυρωθῆ^α.

5

Περὶ τῆς σταυρώσεως.

Παραλαβόντες αὐτὸν οἱ στρατιῶται ἃς ἐκδύσωσιν αὐτὸν καὶ ἃς φορέσωσιν αὐτῷ πορφυροῦν ἱμάτιον καὶ στέφανον ἐξ ἀκανθῶν ἐπὶ τὴν 10 κεφαλὴν αὐτοῦ καὶ κάλαμον ἐπὶ τὴν δεξιὰν αὐτοῦ, καὶ γονυπετήσαντες ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἃς εἴπωσι «Χαῖρε ὁ βασιλεὺς», καὶ, λαβόντες τὸν κάλαμον, ἃς τύπτωσιν αὐτὸν εἰς τὴν κεφαλὴν. Ἢ Ἐπιθέντες δὲ τὸν 15 σταυρὸν ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ, ἃς ἀπαγάγωσιν αὐτὸν εἰς τὸ σταυρωσαί β. Εὐθὺς ἃς ἐκβάλωσιν ἐκ τῆς φυλακῆς τοὺς δύο ληστὰς, καὶ ἐπιδόντες ἐκάστῳ τὸν ἑαυτοῦ σταυρὸν ἃς συμπορεύωνται μετ' αὐτοῦ. Καὶ ὅτε παρεκδῶσι μικρὸν, ἃς ἀγγαρεύσωσι τὸν Σίμωνα καὶ ἃς ἐπιθήσωσιν αὐτῷ τὸν σταυρὸν γ. Ἢ ἃς ἑτακολουθῶσι δὲ καὶ γυναῖκες

φ. 38^α

15

^α Ματθαίου ΚΖ' 21-26· Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἡγεμὼν εἶπεν αὐτοῖς, **Τίνα θέλετε ἀπὸ τῶν δύο ἀπολύσω ὑμῖν; οἱ δὲ εἶπον Βαραβδᾶν.** Λέγει αὐτοῖς ὁ Πιλάτος, **Τί οὖν ποιήσω Ἰησοῦν τὸν λεγόμενον Χριστόν;** Λέγουσιν αὐτῷ πάντες, **Σταυρωθήτω.** Ὁ δὲ ἡγεμὼν ἔφη, **Τί γὰρ κακὸν ἐποίησεν;** Οἱ δὲ περισσῶς ἔκραζον, λέγοντες, **Σταυρωθήτω (Ἰωάννου ΙΘ' 15 Ἄρον, ἄρον, σταύρωσον αὐτόν).** Ἰδὼν δὲ ὁ Πιλάτος, ὅτι οὐδὲν ὠφελεῖ, ἀλλὰ μᾶλλον θόρυβος γίνεται, λαβὼν ὕδωρ, ἀπενίψατο τὰς χεῖρας ἀπέναντι τοῦ ὄχλου, λέγων, **Ἄθῶός εἰμι ἀπὸ τοῦ αἵματος τοῦ δικαίου τούτου· ἡμεῖς ὄψασθε.** Καὶ ἀποκριθεὶς πᾶς ὁ λαὸς εἶπε, **Τὸ αἷμα ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν.** Τότε ἀπέλυσεν αὐτοῖς τὸν Βαραβδᾶν· τὸν δὲ Ἰησοῦν φραγγελώσας παρέδωκεν ἵνα σταυρωθῆ.

^β Ματθαίου ΚΖ' 27-32· Τότε οἱ στρατιῶται τοῦ ἡγεμόνος, παραλαβόντες τὸν Ἰησοῦν εἰς τὸ πραγματώριον, συνήγαγον ἐπ' αὐτὸν δλην τὴν σπεῖραν· καὶ ἐκδύσαντες αὐτόν, περιέθηκαν αὐτῷ χλαμύδα κοκκίνην (Ἰωάννου ΙΘ' 2· ἱμάτιον πορφυροῦν περιέβαλον αὐτόν)· καὶ πλέξαντες στέφανον ἐξ ἀκανθῶν, ἐπέθηκαν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ καὶ κάλαμον ἐπὶ τὴν δεξιὰν αὐτοῦ· καὶ γονυπετήσαντες ἔμπροσθεν αὐτοῦ, ἐπέπαιζον αὐτῷ, λέγοντες, **Χαῖρε ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων** καὶ ἐμπτύσαντες εἰς αὐτόν, ἔλαβον τὸν κάλαμον, καὶ ἔτυπτον εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Καὶ ὅτε ἐπέπαιζαν αὐτῷ, ἐξέδυσαν αὐτόν τὴν χλαμύδα, καὶ ἐνέδυσαν αὐτόν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ· καὶ ἀπήγαγον αὐτόν εἰς τὸ σταυρωσαί.

^γ Πρβλ. Ματθαίου ΚΖ' 32· Ἐξερχόμενοι δὲ εὗρον ἄνθρωπον Κυρηναῖον, ὀνόματι Σίμωνα· τοῦτον ἠγγάρευσαν ἵνα ἄρῃ τὸν σταυρὸν αὐτοῦ.

16. συμπορεύονται

μετὰ τῆς μητρὸς τοῦ Ἰησοῦ θρηνολογοῦσαι. Καὶ ἐπιστραφεὶς ὁ Ἰησοῦς ἄς εἶπη πρὸς αὐτάς «Θυγατέρες Ἰερουσαλήμ^α. Καὶ ὅτε φθάσωσιν εἰς τὸν τόπον, ἔλθων ὁ κωμοδρόμος ἄς σταυρώσῃ αὐτὸν καὶ τοὺς δύο ληστὰς ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ εὐωνύμων. Γράψας δὲ γραφήν ὁ
 5 Πιλάτος ῥωμαϊκὰ, λατινικὰ καὶ συριακὰ «Ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων», ἐπίθετες ταύτην ἐπάνω τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ». Ὁ λαὸς δὲ καὶ οἱ ἄρχιερεῖς ἄς φωνάζωσιν «Ὁ καταλύων τὸν ναδὸν» καὶ πάλιν «Ἄλλους ἔσωσεν», καὶ ὁ Ἰησοῦς «Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς». Ἡ δὲ μήτηρ αὐτοῦ ἄς ἄρξῃται θρηνηθεῖν.

10 Τούτων δὲ οὕτως τελουμένων, ἄς φωνάξῃ ὁ ἐξ εὐωνύμων ληστῆς «Εἰ σὺ εἶ Χριστὸς» καὶ ἄς ἀποκριθῇ ὁ ἐκ δεξιῶν «Οὐδὲ φοβῆ σὺ τὸν θεόν;» λέγων καὶ πρὸς τὸν Ἰησοῦν «Μνήσθητί μου, Κύριε». Καὶ ὁ Ἰησοῦς πρὸς αὐτὸν «Ἀμήν, λέγω σοι»^β. Στήσον οὖν τὴν μητέρα καὶ τὸν μαθητὴν ἑνθεν καὶ ἑνθεν τοῦ σταυροῦ, καὶ ἄς εἶπη ὁ διδάσκαλος πρὸς τὴν μητέρα «Γόναι, ἴδε ὁ υἱός σου» καὶ πρὸς τὸν μαθη-

^α Πρβλ. Λουκᾶ ΚΓ' 27· Ἠκολούθει δὲ αὐτῷ πολὺ πλῆθος τοῦ λαοῦ καὶ γυναικῶν, αἱ ἐκόπτοντο καὶ ἐθρήνον αὐτόν. Στραφεὶς δὲ πρὸς αὐτάς ὁ Ἰησοῦς εἶπε, **Θυγατέρες Ἰερουσαλήμ**, μὴ κλαίετε ἐπ' ἐμὲ, πλὴν ἐφ' ἑαυτάς κλαίετε καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ὑμῶν, ὅτι ἰδοὺ ἔρχονται ἡμέραι, ἐν αἷς ἔροῦσι, Μακάριαι αἱ στεῖραι καὶ κοιλίαι αἱ οὐκ ἐγέννησαν καὶ μαστοὶ οἱ οὐκ ἐθήλασαν. Τότε ἄρξονται λέγειν τοῖς ὄρεσι, Πέσετε ἐφ' ἡμᾶς καὶ τοῖς βουνοῖς Καλύψατε ἡμᾶς, ὅτι, εἰ ἐν τῷ ὑγρῷ ξύλῳ ταῦτα ποιοῦσιν, ἐν τῷ ξηρῷ τί γένηται;

^β Πρβλ. Λουκᾶ ΚΓ' 33· Καὶ ὅτε ἀπῆλθον ἐπὶ τὸν τόπον τὸν καλούμενον Κρανίον, ἐκεῖ ἐσταύρωσαν αὐτόν καὶ τοὺς κακούργους, ὃν μὲν ἐκ δεξιῶν, ὃν δὲ ἐξ ἀριστερῶν. Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἔλεγε, **Πάτερ ἄφες αὐτοῖς**· οὐ γὰρ οἶδασιν τί ποιοῦσι. Διαμεριζόμενοι δὲ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, ἔβαλον κλῆρον. Καὶ εἰστήκει ὁ λαὸς θεωρῶν. Ἐξεμηκτύριζον δὲ καὶ οἱ ἄρχοντες σὺν αὐτοῖς λέγοντες, **Ἄλλους ἔδωδε**, σωσάτω ἑαυτὸν, εἰ οὗτός ἐστιν ὁ Χριστὸς, ὁ τοῦ θεοῦ ἐκλεκτός. Ἐνέπαιζον δὲ αὐτῷ καὶ οἱ στρατιῶται, προσερχόμενοι καὶ ὄξος προσφέροντες αὐτῷ καὶ λέγοντες, **Εἰ σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων**, σῶσον σεαυτὸν. Ἦν δὲ καὶ ἐπιγραφή γεγραμμένη ἐπ' αὐτῷ γράμμασιν ἑλληνικοῖς καὶ ῥωμαϊκοῖς καὶ ἑβραϊκοῖς, **Οὗτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων**. Εἰς δὲ τῶν κρεμασθέντων κακούργων ἐβλασφήμει αὐτόν, λέγων, **Εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστὸς**, σῶσον σεαυτὸν καὶ ἡμᾶς. Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἕτερος ἐπέτιμα αὐτῷ, λέγων, **Οὐδὲ φοβῆ σὺ τὸν θεόν**, ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ κρῖματι εἶ; καὶ ἡμεῖς μὲν δικαίως· ἄξια γὰρ ὧν ἐπράξαμεν ἀπολαμβάνομεν· οὗτος δὲ οὐδὲν ἄτοπον ἐπραξε. Καὶ ἔλεγε τῷ Ἰησοῦ, **Μνήσθητί μου, Κύριε**, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου. Καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, **Ἀμήν λέγω σοι**, σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ.

δ. συριακὰ 11. δεξιῶν 15. Μετὰ τὰς λέξεις υἱός σου ἔπονται εἰθ' οὕτως διαγεγραμμένα

τὴν «Ἴδου ἡ μήτηρ σου». Εἰθ' οὕτως ἄς φωνήσῃ «Διψῶ», καὶ παρ-
 ευθὺς ὁ σπόγγος εἰς τὸν κάλαμον πεπλησμένος ἄς προσενεχθῇ τῷ
 στόματι αὐτοῦ^α. Καὶ μετὰ τοῦτο ἄς φωνήσῃ «Πάτερ, εἰς χεῖράς
 σου», καὶ ἀπὸ τότε ἄς ἡσυχάσῃ^β. Εἰθ' οὕτως ἄς φωνήσῃ ὁ ἑκα-
 τόνταρχος «Ἀληθῶς θεοῦ υἱὸς ἦν οὗτος γ'. Ὁ δὲ κεντυρίων ἄς νύ- 5
 ξῃ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ μετὰ λόγχης, καὶ ὑποκάτωθεν αὐτοῦ ὁ . . .
 . . . ἄς δέξῃται τὸ αἷμα καὶ τὸ ὕδωρ. Καὶ μετὰ ταῦτα
 ἄς προσέλθῃ ἡ μήτηρ αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἰωσήφ, κλαίουσα καὶ δυσ-
 ωποῦσα || καὶ λέγουσα αὐτῷ μετὰ καὶ τοῦ Ἰωάννου «. . . . φ. 38^β
 . . . ». Ὁ δὲ Ἰωσήφ, προσελθὼν τῷ Πιλάτῳ, ἄς αἰτήσῃται 10
 τὸ σῶμα τοῦ διδασκάλου, λέγων «Αἰτήσιν μικράν» δ. Προσκαλε-
 σάμενος δὲ Πιλάτος τὸν κεντυρίωνα, ἄς ἐρωτήσῃ αὐτὸν εἰ ἀπέ-
 θανε, καὶ, γνοὺς ἀπ' αὐτοῦ, ὅτι ἀπέθικεν, ἄς προστάξῃ, ἵνα δοθῇ
 τὸ σῶμα τῷ Ἰωσήφ^ε. Καὶ εὐθὺς ἐλθὼν ὁ χαλκεὺς ἄς γένηται 15
 ἡ ἀποκαθήλωσις, καὶ ἄς προφθάσῃ καὶ Νικόδημος, φέρων σιν-
 δόνα καὶ τινα μυρίσματα. Καὶ ἐντυλίξαντες τὸ σῶμα ἄς ἐνταφιά-
 σωσιν αὐτὸ, ψάλλοντες μετὰ μέλους τὸ «Ἅγιος ὁ θεὸς», ἕως οὗ
 εἰσέλθωσιν εἰς τὸν τάφον, ἀκολουθοῦσα ἡ μήτηρ καὶ Ἰωάννης μετὰ

^α Ἰωάννου 1θ' 25-30. Οἱ μὲν οὖν στρατιῶται ταῦτα ἐποίησαν· εἰσῆλθον δὲ
 παρὰ τῷ σταυρῷ τοῦ Ἰησοῦ ἡ μήτηρ αὐτοῦ καὶ ἡ ἀδελφὴ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μαρία
 ἡ τοῦ Κλωπᾶ καὶ Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ. Ἰησοῦς οὖν, ἰδὼν τὴν μητέρα καὶ τὸν μα-
 θητὴν παρεστῶτα ὃν ἠγάπα, λέγει τῇ μητρὶ αὐτοῦ, **Γύναι, ἰδοὺ ὁ υἱὸς σου.**
 Εἶτα λέγει τῷ μαθητῇ, **Ἴδου ἡ μήτηρ σου.** Καὶ ἀπ' ἐκείνης τῆς ὥρας ἔλαβεν
 αὐτὴν ὁ μαθητὴς εἰς τὰ ἴδια. Μετὰ τοῦτο εἰδὼς ὁ Ἰησοῦς, ὅτι πάντα ἤδη τετέλε-
 σται, ἵνα τελειωθῇ ἡ γραφή, λέγει, **Διψῶ.** Σκευὸς οὖν ἔκειτο ὄξους μεστόν· οἱ δὲ,
 πλήσαντες ἀπόγγον ὄξους, καὶ ὑσώπῳ περιθέντες, προσήνεγκον αὐτοῦ τῷ στόματι.

^β Λουκᾶ ΚΓ' 46. Καὶ φωνήσας φωνῇ μεγάλῃ ὁ Ἰησοῦς εἶπε, **Πάτερ εἰς
 χεῖράς σου παραθήσομαι τὸ πνεῦμά μου.** Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἐξέπνευσεν.

^γ Ματθαίου ΚΖ' 54. Ὁ δὲ ἑκατόνταρχος καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ τηροῦντες τὸν
 Ἰησοῦν, ἰδόντες τὸν σεισμόν καὶ τὰ γενόμενα, ἐφοβήθησαν σφόδρα, λέγοντες **Ἀλη-
 θῶς θεοῦ υἱὸς ἦν οὗτος.**

^δ Πρβλ. Ματθαίου ΚΖ' 57. Ὀψίας δὲ γενομένης, ἦλθεν ἄνθρωπος πλούσιος
 ἀπὸ Ἀριμαθαίας, τοῦνομα Ἰωσήφ . . . οὗτος, προσελθὼν τῷ Πιλάτῳ, ἤτήσατο τὸ
 σῶμα τοῦ Ἰησοῦ.

^ε Πρβλ. Μάρκου ΙΕ' 13-14. Ἰωσήφ ὁ ἀπὸ Ἀριμαθαίας τολμήσας εἰς-
 ἦλθε πρὸς Πιλάτον, καὶ ἤτήσατο τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ. Ὁ δὲ Πιλάτος ἐθαύμασεν εἰ
 ἤδη τέθνηκε· καὶ προσκαλεσάμενος τὸν κεντυρίωνα, ἐπηρώτησεν αὐτὸν εἰ πάλαι ἀπέ-
 θανε· καὶ γνοὺς ἀπὸ τοῦ κεντυρίωνος, ἐδώρησατο τὸ σῶμα τῷ Ἰωσήφ.

1-2. παρῑευθὺς 3. χεῖρας 5. κεντηρίων 5-6. Κενδὸν ὡσεὶ 10 γραμμάτων, ἀν-
 δὲ τῇ ψφ ζῆται ζ' 9-10. Κενδὸν ὡσεὶ 25 γραμμάτων 12. κεντηρίωνα 17. οὗ

καὶ τῶν μυροφόρων. Καὶ ἐνδιαφιάσαντες αὐτὸν, ὡς ἄρξονται αἱ μυροφόροι θρηνολογεῖν. Καὶ μετὰ τὴν θρηνολογίαν ἄς προφθάσωσιν οἱ ἀρχιερεῖς πρὸς τὸν Πιλάτον, λέγοντες αὐτῷ «Κύριε, ἐμνήσθημεν», καὶ ὁ Πιλάτος «Ἔχετε κουστωδῖαν». Καὶ ἄς ὑπάγωσι μετὰ τῶν στρατιωτῶν καὶ ἀσφαλίσωται τὸν τάφον^α. Καὶ καθίσαντες οἱ στρατιῶται ἄς τηρῶσι φυλάττοντες αὐτόν. Αἱ δὲ γυναῖκες ἄς ὑποστρέψωσιν ἀγοράσαι ἀρώματα. Ἄς γένηται δὲ ἡ βοή καὶ ὁ κρότος καὶ ἡ ἀνάστασις. Καὶ οἱ στρατιῶται ἀκούσαντες παρευθὺς ἄς πέσωσιν ἐπὶ πρόσωπον γενόμενοι ἡμίθνητοι, καὶ ἄς ἐξέλθῃ ὁ Ἰησοῦς κρατῶν τὸν Ἄδαμ καὶ λέγων αὐτῷ «Ἐγείραι ὁ καθεύδων» β. Ἄς εἰσπήκωσι δὲ οἱ ἄγγελοι ἐπάνωθεν τοῦ τάφου, καὶ ὡς προφθάσωσιν αἱ μυροφόροι μετὰ σιγῆς καὶ φόβου, βασιάζουσαι κατὰ τὴν καὶ θυμιαμα, πρὸς ἄς ἄς εἶπῃ ὁ ἄγγελος «Μὴ φοβεῖσθε ὑμεῖς· οἶδα». Καὶ ἐξελλοῦσαι ἄς ὑποστρέψωσι πρὸς τοὺς μαθητάς. Καὶ ἀπαντήσας αὐταῖς ὁ Ἰησοῦς ἄς εἶπῃ πρὸς αὐτάς· «Χαίρετε». Καὶ προσελθοῦσαι αἱ γυναῖκες ὡς προσκυνήσωσιν αὐτόν, καὶ ὡς εἶπῃ ὁ Ἰησοῦς πρὸς αὐτάς «Μὴ φοβεῖσθε». Οἱ δὲ μαθηταὶ ἄς συναχθῶσιν εἰς τὸν οἶκον. Ἄς ἀπέλθωσι δὲ οἱ στρατιῶται, ἀπαγγέλλοντες τοῖς ἀρχιερεῦσι τὴν ἀνάστασιν. Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς, συμβουλευσάμενοι καὶ δόντες τοῖς ἡ στρατιώταις ἀργύρια, ἄς πείσωσιν αὐτοὺς ἵνα εἴπωσιν, ὅτι οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ νυκτὸς ἐλθόντες ἐκλεψαν αὐτόν, ἡμῶν κοιμωμένων γ.

^α Ματθαίου ΚΖ' 62-66· Τῇ δὲ ἐπαύριον, ἣτις ἐστὶ μετὰ τὴν παρασκευὴν, συνήχθησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι πρὸς Πιλάτον, λέγοντες, **Κύριε, ἐμνήσθημεν** ὅτι ἐκεῖνος ὁ πλάγος εἶπεν ἔτι ζῶν, Μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐγείρομαι. Κέλευσον οὖν ἀσφαλισθῆναι τὸν τάφον ἕως τῆς τρίτης ἡμέρας, μήποτε ἐλθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ νυκτὸς κλέψωσιν αὐτόν, καὶ εἴπωσι εἰς λαῖν, ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν, καὶ ἔσται ἡ ἐσχάτη πλάνη χειρῶν τῆς πρώτης. Ἐφη δὲ αὐτοῖς ὁ Πιλάτος, **Ἔχετε κουστωδῖαν**, ὑπάγετε, ἀσφαλίσασθε ὡς οἶδατε. Οἱ δὲ πορευθέντες ἠσφαλίσαντο τὸν τάφον, σφραγίσαντες τὸν λίθον μετὰ τῆς κουστωδίας.

^β Πρβλ. Παύλου Πρὸς Ἐφεσίους Ε' 14· διὸ λέγει, **Ἐγείραι ὁ καθεύδων** καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφάσει σοι ὁ Χριστός.

^γ Ματθαίου ΚΗ' 5-14· Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἄγγελος εἶπε ταῖς γυναῖξι, **Μὴ φοβεῖσθε ὑμεῖς· οἶδα γὰρ ὅτι Ἰησοῦν τὸν ἐσταυρωμένον ζητεῖτε**. Οὐκ ἔστιν ὧδε· ἠγέρθη γὰρ, καθὼς εἶπε. Δεῦτε, ἴδετε τὸν τόπον ὅπου ἔκειτο ὁ Κύριος. Καὶ ταχὺ πορευθεῖσαι εἶπατε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ὅτι ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν· καὶ ἰδοὺ, προάγει ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν· ἐκεῖ αὐτόν ὄψεσθε. Ἴδοὺ, εἶπον ὑμῖν. Καὶ ἐξελλοῦσαι ταχὺ ἀπὸ τοῦ μνημείου μετὰ φόβου καὶ χαρᾶς μεγάλης, ἔδραμον ἀπαγγεῖ-

7-8. Ἐν τῇ ᾧα ἀνάστασις βραχυγραφικῶς 15-16. χαίρετε — αὐτάς πρόσθετα ἐν τῇ ᾧα πλῆρως διὰ παραπεμπτικοῦ σημείου · ἐν τῇ κειμένῳ καὶ τῇ ᾧα

Ψηλάφησις.

Ἦς ἀπέλθῃ ὁ Ἰησοῦς καὶ ἄς σταθῇ μέσον τῶν μαθητῶν ὅπου εἰσὶ συνηγμένοι, μὴ παρόντος τοῦ Θωμᾶ, καὶ ἄς εἴπῃ αὐτοῖς «Εἰρήνη ὑμῖν». Καὶ ἄς δείξῃ αὐτοῖς τὰς χεῖρας καὶ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ. Καὶ πάλιν ἄς εἴπῃ αὐτοῖς «Εἰρήνη ὑμῖν καθὼς». Καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἄς ἐμφυσήσῃ αὐτοῖς, λέγων «Λάβετε πνεῦμα». Ἐξελθὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς, ἄς εἰσέλθῃ ὁ Θωμᾶς, καὶ ἄς εἴπωσιν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ «Ἐωράκαμεν». Ὁ δὲ πρὸς αὐτοὺς «Ἐὰν μὴ ἴδω ἐν ταῖς χερσίν». Καὶ εὐθὺς πάλιν ἄς εἰσέλθῃ πρὸς αὐτοὺς ὁ Ἰησοῦς, καὶ, σταθεὶς εἰς τὸ μέσον, ἄς εἴπῃ «Εἰρήνη ὑμῖν» καὶ πρὸς τὸν Θωμᾶν «Φέρε τὸν δάκτυλόν σου». Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Θωμᾶς ἄς εἴπῃ αὐτῷ «Ὁ Κύριός μου». Ὁ δὲ Ἰησοῦς, δτι 10 «Ἐώρακάς με»^α. Εἶθ' οὕτως, λαβὼν τοὺς μαθητάς, ἄς ἀπέλθῃ εἰς

λαὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ. Ὡς δὲ ἐπορεύοντο ἀπαγγεῖλαι τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, καὶ ἰδοὺ ὁ Ἰησοῦς ἀπήγγησεν αὐτοῖς, λέγων, **Χαίρετε**. Αἱ δὲ προσελθοῦσαι ἐκράτησαν αὐτοῦ τοὺς πόδας, καὶ προσεκύνησαν αὐτῷ. Τότε λέγει αὐταῖς ὁ Ἰησοῦς, **Μὴ ὀβριθεῖθε** ὑπάγετε, ἀπαγγείλατε τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἵνα ἀπέλθωσιν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, κακεῖ με ὄψονται.

Πορευομένων δὲ αὐτῶν, ἰδοὺ τινὲς τῆς κουστωδίας ἐλθόντες εἰς τὴν πόλιν ἀπήγγειλαν τοῖς ἀρχιερεῦσιν ἅπαντα τὰ γενόμενα. Καὶ συναχθέντες μετὰ τῶν πρεσβυτέρων, συμβούλιόν τε λαβόντες, ἀργύρια ἰκανὰ ἔδωκαν τοῖς στρατιώταις, λέγοντες, **Εἴπατε**, ὅτι οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ τυκτιὸς ἐλθόντες ἔκλεψαν αὐτόν, ἡμῶν κοιμωμένων.

^α Ἰωάννου Κ' 19-29. Οἴσης οὖν ὀψίας, τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τῇ μιᾷ τῶν Σαββάτων, καὶ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, ὅπου ἦσαν οἱ μαθηταὶ συνηγμένοι διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς καὶ ἔστη εἰς τὸ μέσον, καὶ λέγει αὐτοῖς, **Εἰρήνη ὑμῖν**. Καὶ τοῦτο εἰπὼν ἔδειξεν αὐτοῖς τὰς χεῖρας καὶ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ. Ἐχάρησαν οὖν οἱ μαθηταὶ ἰδόντες τὸν Κύριον. Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς πάλιν, **Εἰρήνη ὑμῖν καθὼς ἀπέδευλκέ με ὁ πατήρ, καὶ γὼ πέμπω ὑμᾶς**. Καὶ τοῦτο εἰπὼν ἐνεφύσησεν καὶ λέγει αὐτοῖς, **Λάβετε πνεῦμα ἅγιον**. Ἄν τινων ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς· ἂν τινων κρατῆτε, κεκρατῆνται. Θωμᾶς δὲ, εἰς ἐκ τῶν δώδεκα, ὁ λεγόμενος Δίδυμος, οὐκ ἦν μετ' αὐτῶν ὅτε ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς. Ἐλεγον οὖν αὐτῷ οἱ ἄλλοι μαθηταὶ, **Ἐωράκαμεν τὸν Κύριον**. Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, **Ἐὰν μὴ ἴδω ἐν ταῖς χερσίν αὐτοῦ τὸν τύπον τῶν ἥλων, καὶ βάλω τὸν δάκτυλόν μου εἰς τὸν τύπον τῶν ἥλων, καὶ βάλω τὴν χεῖρά μου εἰς τὴν πλευρὰν αὐτοῦ, οὐ μὴ πιστεύσω**. Καὶ μεθ' ἡμέρας ὀκτιῶ πάλιν ἦσαν ἔσω οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ καὶ Θωμᾶς μετ' αὐτῶν. Ἔρχεται ὁ Ἰησοῦς, τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, καὶ ἔστη εἰς τὸ μέσον καὶ εἶπεν, **Εἰρήνη ὑμῖν**. Εἶτα λέγει τῷ Θωμᾶ, **Φέρε τὸν δάκτυλόν σου ἔδε, καὶ ἴδε τὰς χεῖράς μου· καὶ φέρε τὴν χεῖρά σου, καὶ βάλε εἰς τὴν πλευρὰν μου· καὶ μὴ γίνου ἄπιστος, ἀλλὰ πιστός**. Καὶ ἀπεκρίθη ὁ Θωμᾶς, καὶ εἶπεν αὐτῷ,

3. αὐτοῦ

τὴν Γαλιλαίαν. Καί, προσκυνήσαντες αὐτὸν οἱ μαθηταί, ὡς εἶπη πρὸς αὐτοὺς «Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία»^α, καὶ φθάσας πρὸς τῇ τέλει τῆς τοιαύτης παραγγελίας, ὡς εὐλογήσῃ αὐτοῦς.

Τέλος.

Τὸ ἀνωτέρω ἐκδοθὲν κείμενον εἶνε ἄξιον ἰδίας προσοχῆς. Εἶνε προφανές, ὅτι ἔχομεν πρὸ ἡμῶν περίληψιν θρησκευτικοῦ δράματος παριστάνοντος τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ, συντεταγμένην χάριν σκηνοθεσίας καὶ δμοιάζουσαν πῶς πρὸς τὰ κείμενα σημερινῶν κινήματογραφικῶν δραμάτων, ἐν οἷς μόνον αἱ σκηνικαὶ περιγραφαὶ ἐκτίθενται, δὲν συμπεριλαμβάνονται δὲ αὐτὰ τὰ λεγόμενα ὑπὸ τῶν δρώντων, ἀλλὰ βραχεῖα μόνον αὐτῶν ὑπόθεσις καὶ αἱ κινήσεις τῶν προσώπων τοῦ δράματος. Ἡ δὲ διαφορὰ ἔγκνεται κυρίως ἐν τούτῳ, ὅτι ἀντὶ τῆς ἐν τοῖς κινήματογραφικοῖς κειμένοις ὑποδείξεως τῶν λεκτέων, ἅτινα ὁ πρὸ τῆς μηχανῆς λαλῶν ἐκφωνεῖ κατ' ἰδίαν βούλησιν συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν σημειωθέντων, τὸ ὑπ' ὄψιν ἡμῶν κείμενον περιέχει οὐχὶ ἀπλοῦν σημεῖωμα περὶ τῶν λεκτέων ὑπὸ τῶν δρώντων, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς πρώτας λέξεις. Εἶνε δὲ αὐταὶ εἰλημμένοι ἐξ εὐαγγελίων. Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἴδωμεν ὁποῖα ταῦτα τὰ εὐαγγέλια, ὡς ἐξετάσωμεν δι' ὀλίγων τὰ περὶ θρησκευτικῶν δραμάτων παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς.

Καὶ δὴ τὸ μὲν κοσμικὸν θέατρον, καίπερ μὴ τελείως ἐκλιπὸν ἐν τοῖς ἀρχαιοτέροις βυζαντιακοῖς χρόνοις, ἐλαχίστης μόνον ἠξιώθη καλλιέργειας παρὰ τὴν περὶ τοῦ ἀντιθέτου γνώμην καὶ τὰς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὑπερβολὰς τοῦ Σάθα, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ κατεκρίθησαν καὶ κατεδιώχθησαν ὑπὸ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας αἱ τε παραφυάδες τοῦ ἀρχαίου δράματος καὶ αἱ σκη-

^α Ὁ Κύριός μου καὶ ὁ θεός μου. Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, "Οὐκ ἐώρακάς με, θωμᾶ, πεπίστευκας· μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες καὶ πιστεύσαντες.

^α Ματθαίου ΚΗ' 16· Οἱ δὲ ἑνδεκα μαθηταὶ ἐπορεύθησαν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, εἰς τὸ ὄρος οὗ ἐτάξατο αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς. Καὶ ἰδόντες αὐτὸν, προσεκύνησαν αὐτῷ· οἱ δὲ ἐδίστασαν. Καὶ προσελθὼν ὁ Ἰησοῦς ἐλάλησεν αὐτοῖς λέγων, Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς.

νικὸν καὶ θυμελικὸν χαρακτήρα ἔχουσαι τελεταὶ αἱ συνδεόμεναι μετὰ θρησκευτικῶν νομίμων, οἷος ὁ γάμος, καὶ λαϊκῶν ἑορτῶν, οἷαι αἱ τοῦ ἵπποδρόμου, τοῦ Μαΐουμαῦ, αἱ καλάνδαι καὶ τὰ Ὀλύμπια¹. Ἀλλὰ φανερὰ ὅμως εἶνε ἢ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς ἀνάπτυξις δράματος ἔχοντος ὑποθέσεις θρησκευτικὰς καὶ ἀναλόγου πρὸς τὰ καὶ ἐν τῇ Δύσει κατόπιν ἀναπτυχθέντα μυστήρια. Ὁρθῶς δ' ἐλέγχθη ἐπ' ἐσχάτων, ὅτι «Τὸ ἱερὸν δράμα ἐν τῇ μορφῇ ἐν ἣ καθωρίσθη κατόπιν ἐν ταῖς διαφόροις λογοτεχνίαις οὐδαμῶς ἀπορρέει ἐκ τοῦ κλασικοῦ δράματος. Ἡ βραδεῖα αὐτοῦ ἐξέλιξις ἀπὸ τῶν λειτουργικῶν τύπων εἰς τοὺς δημώδεις τύπους ὤφειλεν ἀναγκαίως νὰ αποκλείσῃ πᾶν ἐξωτερικὸν στοιχεῖον τοῦ ἀρχαίου θεάτρου. Διὸ δὲν δυνάμεθα νὰ ἀναζητήσωμεν τὰς ἀρχὰς τοῦ θρησκευτικοῦ τούτου δράματος ἐν τῇ ἑλληνικῇ χριστιανικῇ (cristiano-ellenica) λογοτεχνίᾳ, ὡχρᾶ συνεχείᾳ τῶν τύπων τῆς κλασικῆς λογοτεχνίας, καὶ διὰ ταῦτα ἢ ἀπόπειρα τῆς δημιουργίας δράματος ἱεροῦ ἐπὶ τῆς σκολιαῆς ὁδοῦ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ δράματος οὐδὲν ἔχει σημεῖον ἐπαφῆς μετὰ τοῦ νέου ἱεροῦ θεάτρου, διαφορωτάτου κατὰ τε τὴν μορφήν καὶ τὸ περιεχόμενον»².

Αἱ ἀρχαὶ τοῦ τοιούτου θρησκευτικοῦ δράματος ἀνέρχονται εἰς τὸν τέταρτον ἤδη μετὰ Χριστὸν αἰῶνα. Τοιοῦτον δραματικὸν χαρακτήρα ἀνευρίσκομεν ἤδη ἐν τοῖς διαλόγοις τοῦ ἐν ἔτει 311 κοιμηθέντος ἀγίου Μαξίμου τοῖς ἐπιγραφομένοις «Περὶ αὐτεξουσίου» καὶ «Συμπόσιον τῶν δέκα παρθένων ἢ περὶ τῆς ἀγνεύσεως». Ἐκτοτε μνημονεύονται φύσεως ἀναλόγου κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον δραματικὰ λογοτεχνήματα ἢ Θάλεια τοῦ Ἀρείου καὶ ἡ Ἀντι-

¹ Σάθα Ἱστορικὸν δοκίμιον περὶ τοῦ θεάτρου καὶ τῆς μουσικῆς τῶν Βυζαντινῶν ἤτοι Εἰσαγωγή εἰς τὸ Κρητικὸν θέατρον. Ἐν Βενετίᾳ. 1878 σ. 115 κ.έ., ἢ κ.έ. Ἀλλ' ὡς Krumbacher Geschichte der byzantinischen Litteratur σ. 644. Ἑλλ. μεταφρ. Σωτηριάδου Τόμ. Β' σ. 480. Πρὸς Γρηγορίου Παμμυχαῖν Ἐκκλησια καὶ θέατρον. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. [1916] σ. 53 κ.έ.

² Giorgio La Piana Le rappresentazioni sacre della letteratura bizantina dalle origini al sec. IX con rapporti al teatro sacro d'Occidente. Grottaferrata, 1912 σ. 9.

θάλεια τῶν κατὰ τῆς αἰρέσεως αὐτοῦ ἀντεπεξερχομένων, τὸ τοῦ πατριάρχου Πρόκλου (434 - 447) «Ἐγκώμιον εἰς τὴν παναγίαν θεοτόκον Μαρίαν» καὶ ἄλλα ἐγκώμια¹ ὡς καὶ θρησκευτικαὶ τινες ὁμιλῖαι, ἔχουσαι διαλογικὸν ἢ καθαρῶς δραματικὸν χαρακτήρα². Τοιαύτη δραματικὴ παράστασις ὑπῆρξε κατὰ τὴν ἐν τῷ δεκάτῳ αἰῶνι εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπίσκεψιν τοῦ Λουιπράνδου ἢ Ἀνάληψις τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ, γενομένη πιθανῶς ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ, ἣν ὁ ἐπίσκοπος ἐκεῖνος τῆς Κρεμῶνος εἶδε μεταβεβλημένην εἰς θέατρον. Τοιαῦται δὲ θρησκευτικαὶ διδασκαλῖαι ἐξηκολούθησαν μέχρις αὐτῶν τῶν ἐσχάτων χρόνων τοῦ Βυζαντίου, ἂν πιστεύσωμεν τὴν μαρτυρίαν τοῦ Γάλλου περιηγητοῦ τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος Bertrand de la Brocquière, ἀφηγουμένου, ὅτι κατ' αὐτὰς τὰς παραμονὰς τῆς ἀλώσεως παρέστη εἰς τὴν διδασκαλίαν δράματος, ἔχοντος ὑπόθεσιν τοὺς τρεῖς παῖδας ἐν τῇ καμίνῳ³.

Ἄλλὰ τὸ θρησκευτικὸν δράμα τῶν Βυζαντινῶν ἤπτετο ἀπὸ τοῦ ἕκτου ἤδη αἰῶνος καὶ θεμάτων ἀναφερομένων ἀμέσως εἰς αὐτὰ τὰ πάθη τοῦ Σωτῆρος. Τοιοῦτο μικρὸν δράμα ἦσαν τὰ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Μαυρικίου τῷ 591 ὑπὸ τοῦ Θεοφυλάκτου Σι-

¹ Σάθα ἐνθ' ἀν. σ. ρλδ' κ. ε., ρμδ', τοθ' κ. ε.—Krumphacher ἐνθ' ἀν.—Παπαμιχαήλ ἐνθ' ἀν. σ. 114 κ. ε. Οὐκ ὀρθῶς οὗτος λέγει, ὅτι ἡ σύζυγος τοῦ Θεοδοσίου Β' Εὐδοκία (Ἀθηναῖς) ἐδραματούργησε τὸ μαρτύριον τῶν ἁγίων Κυπριανοῦ καὶ Ἰουστίνης. Τὸ ἔργον τοῦτο τῆς λογίας αὐτοκρατορίας εἶνε καθαρῶς ἐπικόν, γεγραμμένον ἐν ἑξαμέτροις. Ἴδε Gregorovius Athenais. Ἐν Λειψία. 1882 σ. 252 κ. ε. Ἑλλ. μεταφρ. Σπυρ. Π. Λάμπρου (Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς «Ἐστίας». Ἐν Ἀθήναις. 1882) σ. 237 κ. ε.

² Τὰς δραματικὸν ἢ διαλογικὸν χαρακτήρα ἔχουσας θρησκευτικὰς ὁμιλίας καὶ τὰ τοιαῦτα ἐγκώμια ἐπραγματεύθη ἰδίως διὰ μακρῶν ὁ Giorgia La Piana ἐν τῇ προμνημονευθείσῃ συγγραφῇ. Ἴδε ἀνωτέρω σ. 401 σημ. 2.

³ Ἐκδ. Hakluyt The discoveries of the World. Ἐν Λονδίνῳ. 1601 σ. 69 κ. ε.—Ἄλλη ἐκδοσις Voyage d'outremer et retour de Jérusalem en France par la voie de terre, pendant le cours des années 1432 et 1433, ouvrage extrait d'un manuscrit de la Bibliothèque nationale, remis en français moderne et publié par le citoyen Le Grand d'Aussy ἐν τοῖς Mémoires de l'Institut national des Sciences et Arts Τόμ. Β' σ. 469 κ. ε.—Πρβλ. Π. Ῥοδοκανάκη Βυζαντινὸν θέατρον ἐν τῇ «Πενκοθήκῃ» 1895 σ. 96.

μοκάττου μνημονευόμενα θεανδρικὰ μυστήρια¹, ἅτινα δ αὐτὸς ἀλλαχοῦ καλεῖ θεανδρικήν πανδαισίαν². Περὶ δὲ τὸ 700 Στέφανος ὁ Σαββαΐτης φαίνεται γράψας τραγωδίαν ἐπιγραφομένην «Ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ»³. Πρὸς τὸν βίον δὲ τοῦ Ἰησοῦ συνδέεται καὶ ὁ Νιπτήρ, ἡ παράστασις τῆς νίψεως τῶν ποδῶν τῶν Ἀποστόλων, ἣτις ἔτι καὶ σήμερον τελεῖται τὴν μεγάλην Πέμπτην ἐν τῇ λεγομένῃ Ἁγίᾳ Αὐλῇ τῶν Ἱεροσολύμων καὶ ἐν Πάτριφ, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει⁴. Κατὰ τὴν ἱερὰν ἀκολουθίαν τοῦ Θεοῦ Νιπτήρος, οἷα σήμερον τελεῖται ἐν Ἱεροσολύμοις, εἰς ἣν καὶ ἡμεῖς ἠτύχησαμεν νὰ παραστῶμεν τῷ 1902, τῆς δραματικῆς ταύτης παραστάσεως μετέχει ὁ πατριάρχης, ἐκπροσωπῶν τὸν Ἰησοῦν, ὁ Εὐαγγελιστὴς καὶ ἄλλοι τῶν Ἀποστόλων, ἴδια ἕκαστος λέγοντες, ἀναγεγραμμένα ἐν τῇ εἰδικῇ ἀκολουθίᾳ⁵.

Τὸ δ' ἐπιφανέστατον καὶ γνωστότατον δαίμα δράματος θρησκευτικοῦ ἔχοντος ὑπόθεσιν τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ εἶνε ὁ Χριστὸς πάσχων, ὅστις κακῶς ἀποδίδεται συνήθως εἰς Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνὸν, κατὰ δὲ τὰ νῦν ἐξηκριθωμένα ἐγράφη πιθανῶς τὸν ἐνδέκατον ἢ δωδέκατον αἰῶνα. Εἶνε δὲ τὸ μακρὸν τοῦτο ἐκ 2640 στίχων δράμα κέντρων, κατὰ μέγα μέρος ἀποτελούμενος ἐξ ἀρχαίων στίχων, κυρίως μὲν τοῦ Εὐριπίδου, ἀλλὰ καὶ τοῦ Αἰσχύλου καὶ τῆς Κασσάνδρας τοῦ Λυκόφρονος. Καὶ τῆς ἁγίας δὲ Γραφῆς ἔγεινεν ἐν αὐτῷ χρήσις, πρὸς δὲ καὶ ἀποκρύφων συγγραφῶν, ἐν αἷς καὶ τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Νικοδήμου⁶.

Τὴν αὐτὴν δ' ὑπόθεσιν, ἣτοι τὰ πάθη τοῦ Σωτῆρος, προστιθεμένης καὶ τῆς μετὰ τὴν ἀνάστασιν ψηλαφήσεως, ἔχει καὶ

¹ Ἐκδ. Βόννης σ. 201, 6.

² Αὐτόθι σ. 237, 4.

³ Σάθα ἐνθ' ἀν. σ. τπ'. — *Krumbacher* ἐνθ' ἀν.

⁴ *Krumbacher* Griechische Reise. Ἐν Βερολίνο. 1886 σ. 376. — Τοῦ αὐτοῦ ἐνθ' ἀν.

⁵ Ἡ Ἱερὰ ἀκολουθία τοῦ Θεοῦ Νιπτήρος κατὰ τὴν διάταξιν τῆς ἀγιωτάτης Σιωνίτιδος ἐκκλησίας. Ἐκδίδεται κελεύσει τοῦ μακαριωτάτου καὶ ἀγιωτάτου πατριάρχου Ἱεροσολύμων κυρίου κυρίου Γερασίμου τοῦ Α' οὐ. Ἐν τῇ Ἁγίᾳ πόλει Ἱερουσαλήμ. Ἐκ τῆς τυπογραφίας τοῦ Ἱεροῦ κοινοῦ τοῦ Παναγίου τάφου, ΑΩΗΕ'.

⁶ *Krumbacher* ἐνθ' ἀν.

τὸ ἀνωτέρω ἐκδοθὲν κείμενον. Εἶνε δὲ καὶ τοῦτο κέντρων, κατὰ τοῦτο διαφέρων τοῦ Χριστοῦ πάσχοντος, ὅτι οὐδὲν ἐν αὐτῷ ὑπάρχει δάνειον ἐκ τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας, ἀλλὰ πάντα τὰ τε δρώμενα καὶ λεγόμενα κατ' αὐτὸ εἶνε εἰλημμένα ἐκ τῶν εὐαγγελίων, καθ' ἃ ἀποδεικνύει ἢ ἐν ταῖς ἡμετέραις σημειώσεις παραθέσις τῶν οἰκείων χωρίων¹. Ἡ δὲ κυριωτάτη διαφορὰ ἐγκείται ἐν τούτῳ, ὅτι ὁ μὲν Χριστὸς πάσχων συνεπιλήθη ἀπλῶς χάριν ἀναγνώσεως, ὅλως δὲ τὸναντίον ἐν τῇ κειμένῳ τοῦ Παλατίνου κώδικος ἔχομεν αὐτόχρημα σκηνοθετικὴν διάταξιν, ἧς τὸν σκοπὸν τῆς μιμικῆς παραστάσεως φανερόνει ὁ πρόλογος αὐτῆς.

Καὶ ὁ μὲν τοιοῦτος χαρακτήρ τοῦ κειμένου τούτου εἶνε πρόδηλος ἅμα τῇ ἀναγνώσει αὐτοῦ. Φανερόν δὲ εἶνε καὶ ὅτι κυρία βάσις τῶν πρὸς παράστασιν ἐκλελεγμένων σκηνικῶν ἐπεισοδίων εἶνε κατ' ἐπικράτησιν μὲν τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Ματθαίου (δεκαοκτὼ χωρία), κατὰ δεύτερον δὲ λόγον τὸ τοῦ Ἰωάννου (ένδεκα χωρία) καὶ κατὰ τρίτον τὸ τοῦ Λουκᾶ (ἑπτὰ χωρία) καὶ τὸ τοῦ Μάρκου (δύο χωρία). Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶνε, ὅτι, ὡς ἐν τῷ Χριστῷ πάσχοντι, οὕτω καὶ ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ Παλατίνου κώδικος ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ ἀπόκρυφον εὐαγγέλιον τοῦ Νικοδήμου τὸ ἐκδεδομένον ὑπὸ τὴν λατινικὴν ἐπιγραφὴν Acta Pilati (ἕξ χωρία). Ὑπάρχει δὲ καὶ ἐν χωρίον, ὑπαμιμνήσκον ῥῆσιν ἐκ τῆς πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολῆς τοῦ Παύλου. Τέλος δ' εὑρηνται ἐν αὐτῷ καὶ χωρία, τὰ διὰ κυρτῶν γραμμάτων δηλούμενα ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐκδόσει, ὧν ἄγνώστως εἶνε ἢ προέλευσις².

¹ Ἐν ταῖς σημειώσεις ταύταις ἐδηλώθησαν διὰ παχέων γραμμάτων ὅσα τῶν λεγομένων ὑπὸ τῶν δρώντων προσώπων παρελήφθησαν αὐτολεξεί ἐκ τῶν χωρίων τῶν εὐαγγελίων, ὧν μόνον αἱ πρῶται λέξεις ἀναγράφονται ἐν τῇ σκηνοθετικῇ διατάξει. Ἄξιον δὲ παρατηρήσεως εἶνε, ὅτι τὰ ἐν σ. 388,22 Ὁ δὲ Ἰησοῦς — Σιών ἐκ τοῦ Ματθαίου ΚΑ' 4 εἶνε ἄσχετα πρὸς τὸ κείμενον περὶ τῆς ἐγέρσεως τοῦ Δαζάρου, ἀνήκουσι δ' εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου περὶ τῆς Βαλοφόρου.

² Ἐν ἐνὶ τούτων ἐν σ. 398,12 ἡ λέξις κατζίν=κατζιον σημαίνει τὸ θυμιατήριον. Γινώσκομεν δὲ τὴν λέξιν ταύτην καὶ ἐκ τῶν σχολίων εἰς Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρεῖα (Migne Ἑλληνικῆς Πατρολογίας Τόμ. Θ' σ. 798Α). Ἐσαχαρίδες, ἄς

Ἄλλὰ πότε συνετάχθη ἡ σκηνοθετικὴ αὕτη διάταξις; Ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο δὲν εἶνε εὐχερής. Τὸ γεγονός, ὅτι τὸ κείμενον εἶνε ὡς τὸ πλεῖστον ἀπλῆ ἐπανάληψις ἢ σύμπτυξις χωρίων τῶν Εὐαγγελιστῶν καὶ ὅτι ἐλάχιστον μέρος εἶνε συντεταγμένον ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τοῦ παρασκευάσαντος αὐτὸ ὑπὸ τύπον ὁδηγιῶν τῆς δραματοποιήσεως χάριν τοῦ σκηνοθέτου καὶ τῶν ὑποκρινομένων τὰ δρῶντα πρόσωπα δὲν διευκολύνει τὴν ἐξ ἰδίου ὕφους τοῦ συγγραφέως διάγνωσιν τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἐγράφη τὸ κείμενον. Οὐδὲ προάγει τὴν τοιαύτην ἔρευναν τὸ κοινῶς παραδεδεγμένον, ὅτι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Νικοδήμου, οὗ, καθ' ὃ εἶδομεν ἀνωτέρω, γίνεται χρῆσις ἐν τῷ κειμένῳ, πιστεύεται γραφέν τὸ πρῶτον τὸν τέταρτον μ. Χ. αἰῶνα. Ἄξια δὲ περισσότερας προσοχῆς εἶνε ἡ ἐν τῷ ἡμετέρῳ κειμένῳ παρατηρούμενη χρῆσις τοῦ ἄς, ἣτις φαίνεται ἀρξαμένη ἀπὸ τοῦ ἕκτου ἢ ἑβδόμου αἰῶνος¹. Ὡστε μόνον τοῦτο δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ σκηνοθετικὴ διάταξις συνετάχθη μεταξὺ τοῦ ἑβδόμου καὶ τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος, καθ' ὃν ἐγράφη ὁ περιλαμβάνων τὸ ἐκδοθὲν ὑφ' ἡμῶν κείμενον κώδιξ. Ἄλλὰ δὲν δύναται νὰ ὁρισθῇ ἀκριβέστερον πότε ἐντὸς τοῦ εὐρέος τούτου χρονικοῦ διαστήματος συνετάχθη.

Ἄλλο δὲ ζήτημα μένον ἀλυτον εἶνε ποῦ ἦτο ὁ τόπος, ἐν ᾧ ἐγείνεν ἐφ' ἅπαξ ἢ μᾶλλον ἐγίνετο κατ' ἐπανάληψιν ἐν ὠρισμέναις περιστάσεσι, καὶ δὴ τὰς ἡμέρας τῆς Μεγάλης ἑβδομάδος καὶ τοῦ Πάσχα, ἢ παράστασις τῶν σκηνῶν, ὧν ἔχομεν ἐνώπιον ἡμῶν τὸ κείμενον (libretto). Ἐγίνετο ἄρα ἐν ὑπαίθρῳ πρό τινος ἐκκλησίας ἢ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ἀγίου τινὸς ναοῦ, καὶ δὴ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ, ἣν, καθ' ὃ εἴπομεν, ἀνωτέρω εἶδε μεταβεβλημένην εἰς θέατρον ὁ Δουιπράνδος; Ἡ ἄρα μὴ, ἐπειδὴ ὁ Παλατῖνος

τὴν ἀρούλας καλοῦσιν· ἐπιτεσκευαστώτερον δὲ τὰ κατὰ οὕτω νῦν καλούμενα λέγειν. Ὁ δὲ κώδιξ, ἐξ οὗ ἀεξεδόθησαν τὰ σχόλια ταῦτα, εἶνε ὁ Παρισιακὸς 451; γραφεὶς τῷ 914.

¹ Γ. Ν. Χατζιδάκι *Μεσαιωνικά καὶ Νέα Ἑλληνικά*. Ἐν Ἀθήναις. 1905 σ. 197 καὶ 210.

κώδιξ, ἐξ οὗ ἐξεδώκαμεν τὴν σκηνοθετικὴν διάταξιν, περιέχει ὡς τὸ πλεῖστον ἔγγραφα κυπριακά, ὧν μάλιστα τινὰ δεικνύουσι τὴν χρῆσιν τοῦ ἄς τὴν καὶ ἐν τῷ ἡμετέρῳ κειμένῳ παρατηρουμένην, τὴν Κύπρον πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὡς τὸν τόπον, ἐν ᾧ παριστάνοντο τὰ πάθη τοῦ Σωτῆρος; Ὅπωςδὴποτε δὲ ὅτι ὁ χῶρος, ἐν ᾧ ἐγίνετο ἡ παράστασις, διεσκευάζετο διὰ καταλλήλου σκηνοθεσίας, παριστανούσης τὸ οἰκεῖον τοπεῖον, ἐν ᾧ ἔμελλον νὰ διαδραματισθῶσι τὰ ἐν τῇ διατάξει ἀναγεγραμμένα, γίνεται δῆλον ἐκ τε τοῦ προλόγου αὐτῆς καὶ τοῦ ὄλου κειμένου.

Τέλος τεθήτω ἐνταῦθα τὸ ἐρώτημα, ἀν ἡ ὅλη διάταξις, ἣτις διαιρεῖται εἰς ἑννέα μέρη, ἔχοντα ἰδίας ἐπιγραφὰς (Ἔγερσις τοῦ Λαζάρου, Βαῖοφόρος, Τράπεζα, Νιπτῆρ, Προδοσία, Ἄρνησις τοῦ Πέτρου¹, Ἐξουθένησις Ἡρώδου, Σταύρωσις, Ψηλάφησις), ἀποτελεῖ μίαν μόνην δραματικὴν παράστασιν ἢ πλείονας τῆς μιᾶς, εἴτε ὅσαι αἱ ἐπιγραφόμεναι σκηναὶ, εἴτε ὀλιγωτέρας ἐν συμπτώξει τινῶν εἰς μίαν διμερῆ ἢ τριμερῆ. Καὶ εἶνε μὲν βραχὺ τὸ ἐν τῇ διατάξει κείμενον ἐκάστης σκηνῆς, ἀλλ' ὅταν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰς κινήσεις τῶν δρώντων προσώπων καὶ τὴν ἐξέλιξιν τῶν δρωμένων, ὡς καὶ τὴν ἀναγκαίαν ἀπὸ τῶν οἰκείων χωρίων τῶν εὐαγγελίων συμπλήρωσιν τῶν λεγομένων, ὧν ἡ διάταξις μόνως τὰς πρώτας λέξεις ἐκάστοτε ἀναγράφει, δυνάμεθα οὐκ ἄνευ δισταγμοῦ νὰ ἐκφράσωμεν τὴν γνώμην, ὅτι πρόκειται περὶ πολλῶν ἰδίων παραστάσεων συμφώνως πρὸς τὰς χωριστὰς ἐπιγραφὰς. Ἡ γνώμη δὲ αὕτη δύναται νὰ ὑποστηριχθῆ καὶ ἐκ τοῦ κειμένου τοῦ ἀναφερομένου εἰς τὸν Νιπτῆρα, ὅπερ ἐν τῇ διατάξει εἶνε βραχύτατον, ἐν ᾧ ἐν τῇ ἱεροσολυμιτικῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ

¹ Παρατηρητέον οὐχ ἥτιον ὅτι πιθανῶς τὸ μέρος τὸ φέρον τὴν ἐπιγραφὴν Πρὶ τῆς ἀρνήσεως τοῦ Πέτρου περιλαμβάνει ἐν σ. 891,7-894,9 καὶ σκηνὴν τῆς παρὰ Πιλάτῳ κρίσεως τοῦ Ἰησοῦ ἐπὶ τῇ βίβασι τοῦ εὐαγγελίου τοῦ Νικοδήμου, ἐξῆν ἡν πρὸς τὴν ἀρνήσιν τοῦ Πέτρου. Ἀποδεικνύεται δὲ τοῦτο καὶ ἐκ τῆς νέας ἀρχῆς τῶν λέξεων Ἄς εἰσῆκε ὁ Ἰωσήφ ἐν τῷ κώδικι, μένοντος ὑπερθεῖν τοῦ στίχου, ἐν ᾧ ἀρχεται τοῦτο τὸ μέρος τοῦ κειμένου, ὀλίγου χώρου κενοῦ, ὅπου ἴσως ἔμελλε νὰ γραφῆ ἰδίᾳ ἐπιγραφὴ περὶ τῆς ἀρνήσεως. Κατὰ ταῦτα τὰ σκηνικὰ ἐπεισόδια πρέπει νὰ θεωρηθῶσι δέκα μᾶλλον ἢ ἑννέα.

Νιπτῆρος ἐπεκτείνεται εἰς σελίδας ὄλας, τῆς οἰκείας ἱεροπραξίας διαρκούσης πολὺ πέραν ὥρας ὄλης. Ὑπὲρ τῆς εἰκασίας δὲ ταύτης δύναται νὰ ὑποληφθῆ συνηγοροῦσα καὶ ἡ δυσκολία ἡ συμπαρομαρτοῦσα εἰς τὴν ἀλλαγὴν τῆς σκηνοθεσίας τῶν διαφόρων ἐπεισοδίων.

Τοιαύτης οὔσης τῆς σκηνοθετικῆς διατάξεως, ἣν διὰ βραχέων ὑπεμνημάτισαμεν, ἡ ἀνωτέρω ἔκδοσις αὐτῆς δύναται νὰ θεωρηθῆ ἀξία λόγου προσθήκη εἰς τὰ περὶ ἱστορίας τῶν βυζαντικῶν θρησκευτικῶν δραμάτων, ἐξ ὧν ἀπέρρευσαν τὰ ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ μεσαιωνικὰ μυστήρια, ὧν τελευταία ἀποφυὰς εἶνε ἡ ἔτι καὶ νῦν τελουμένη ἐν Oberammergau τῆς Βαυαρίας δραματικὴ παράστασις τῶν παθῶν τοῦ Χριστοῦ ἡ ἀπὸ τοῦ 1634 κατὰ δεκαετίαν τελουμένη. Ἡ δὲ μακρὰ αὐτῆς ἐπὶ ἑπτὰ μέχρις ὀκτῶ συνεχεῖς ὥρας διάρκεια θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ ὑποληφθῆ ὡς ἐπιχείρημα ἀντιτιθέμενον εἰς τὴν ἀνωτέρω ἐκφρασθεῖσαν γνώμην περὶ τῶν διαφόρων σκηνῶν τῆς διατάξεως ὡς ἀποτελουσῶν χωριστὰς παραστάσεις.

